

“Родна равноправност у вртићима”
Приручник за обуку за васпитачице и васпитаче
у ПУ “Радосно детињство” Нови Сад
у области родне равноправности и деконструкције родних стереотипа

Обуку и приручник припремиле: Вишња Баћановић, Биљана Малетин и Андријана Човић

Напомена: За извођење обуке по овом дизајну и коришћење материјала припремљених и прилагођених за ову обуку, потребна је дозвола ауторки.

Новембар 2019. године
Нови Сад

Приручник за обуку за васпитачице и васпитаче у ПУ "Радосно
детињство" Нови Сад у области родне равноправности и
деконструкције родних стереотипа

Садржај

Увод

- како је и зашто настао овај приручник и коме је намењен?

Тренинг као техника за учење одраслих

- како је дизајнирана ова обука?

Садржај и структура приручника

Сесија 0. Отварање тренинга и упознавање

Сесија 1. Зашто је родна равноправност тема? - основни појмови: пол, род и родне улоге

Сесија 2. Како родне улоге утичу на животе жена и мушкараца

Сесија 3. Родни стереотипи

Сесија 4. Дискриминација

Сесија 5. Шта можемо да (у)радимо другачије? - киша идеја

Сесија 6.: Евалуација и затварање

Увод

- како је и зашто настао овај приручник и коме је намењен?

”Образовање о роду и родној равноправности је неопходан део курикулума на свим нивоима образовања, који омогућава девојчицама и дечацима, женама и мушкарцима, да разумеју како концепти мушкости и женскости, родни модели и приписане родне улоге, обликоване у друштву, утичу на њихове животе, животне изборе, развој каријере и сл.” (Речник родне равноправности, Европски институт за родну равноправност)

Родне улоге се уче и усвајају у раном детињству од стране како примарне породице, тако и образовних институција, медија, вршњачких група. Као образовна установа основана од стране Града Новог Сада ПУ ”Радосно детињство” Нови Сад, спроводи политику остваривања родне равноправности Града Новог Сада и активно доприноси сузбијању родних стереотипа и промовисању равноправности.

У складу са тим, Заштитник грађана Града Новог Сада је подржао креирање и спровођење обука за запослене у ПУ ”Радосно детињство” Нови Сад са циљем унапређења компетенција запослених, али и идентификације могућих активности у раду са децом које могу допринети промоцији родне равноправности, деконструкцији родних стереотипа и приступу развоју сваког детета као људског бића, без обзира на пол и очекиване родне улоге. Ово је уједно и јединствен пример укључивања принципа и вредности родне равноправности у рад Предшколске установе и представља пример добре праксе, у системској посвећености остваривању родне равноправности.

Овај приручник настао је као основа, али и као резултат рада на креирању и извођењу семинара за унапређење компетенција запослених у Предшколској установи ”Радосно детињство” Нови Сад у области родне равноправности.

Глобална, национална¹ и политика Града Новог Сада² за унапређење родне равноправности као један од кључних циљева имају сузбијање и деконструкцију родних стереотипа, који су основ родно засноване дискриминације и утичу на положај, могућности, квалитет живота жена и мушкараца, девојчица и дечака, широм света. Родне улоге и родни стереотипи су у основи насиља према женама, нездравих и ризичних стилова живота младића и мушкараца, сиромаштва жена и девојчица и сл. Родне улоге и

¹ Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. - 2020. године
<https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>

² Град Нови Сад је потписник Европске повеље о родној равноправности на локалном нивоу (<https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Evropska-povelja-o-rodnoj-ravnopravnosti-na-lokalnom-nivou.pdf>) и припремљен је Акциони план Града Новог Сада за остваривање родне равноправности и примену Европске повеље.

родни стереотипи такође онемогућавају развој пуних потенцијала и самопоштовања девојчица и дечака.

Како би се рад у овој области наставио, а унапређење компетенција у области родне равноправности било део унутрашње организације рада установе, креиран је иницијални тим едукаторки за извођење једнодневне обуке "Родна равноправност у вртићима". Осим реализације једнодневних обука, надамо се да ће бити прилике да се креирају и реализују и други програми и пројекти на ову тему, као и да се овакав модел промовише и примени и у другим вртићима у Србији.

Овај приручник је првенствено намењен едукаторкама ПУ "Радосно детињство" Нови Сад, као помоћно средство у припреми и реализацији обука, али може бити користан и занимљив свима који су заинтересовани за ову тему и који раде са децом предшколског узраста.

Тренинг као техника за учење одраслих

- како је дизајнирана ова обука?

"Ви сте производ сопственог учења. Све што знате, све што умете и све у шта верујете сте научили." Петер Хонеј

Приручник и сама обука, дизајнирани су у складу са принципима учења одраслих, односно унапређења компетенција. Компетенције су највећим делом сачињене од ставова, затим вештина и на крају знања. Ово је посебно значајно када се ради о компетенцијама у области људских права генерално или родне равноправности, јер оне укључују снажну вредносну компоненту. Компетенције су за овај програм важне на најмање три нивоа: први је унапређење компетенција едукаторки за извођење обуке, други је унапређење компетенција васпитача и васпитачица који раде са децом и трећи је унапређење компетенција саме деце. Оне у овом случају значе разумевање рода, родних улога, родних стереотипа и њиховог утицаја на свакодневни живот, али и структуриране односе и феномене и развој појединаца и заједнице у целини.

Због тога, едукаторке преносе знање, али и промовишу вредности те је целовит развој компетенција веома значајан за успешност овог програма.

Фотографија: JGI/Jamie Grill/Getty Images

Овакав вид едукације - тренинг, подразумева комбиновање различитих техника и принципа, како би одговорио потребама одраслих за учењем, али и принципима за успешно учење одраслих. Неки од ових принципа су да су учесници мотивисани за учење, да су културом организације и окружењем охрабрени за учење и примену стечених знања, да тренинг мора да одговара потребама учесника, односно да им помогне да структурирају оно што већ знају и да надограде своје постојеће знање. Због тога је улога едукатора у оваквим видовима обука да помогне учесницима да уче из сопствених искустава и да нова знања уграде у постојећа искуства. Претпоставка је да је знање у групи, код учесника, а не код едукатора, и да је наша улога само да учесницима помогнемо да дођу до знања или увиде како да га примене.

Осим тога, тренинг подразумева активно учење односно комбинује слушање, али и вежбе и технике кроз које учесници кроз практичан рад усвајају одређена знања или вештине, односно унапређују разумевање појмова који су тема обуке, али и имају прилику да активно учествују у процесу учења (кроз дискусију, рад у малим групама, рад на примерима и сл.).

Осим садржаја обука, за успешност обуке су веома важне и тренерске вештине, односно начин преношења знања и фацилитирања процеса учења. У кључне тренерске вештине спадају: начин презентације, начин комуникације са групом, структурираност и припрема дизајна обуке³. Иако су на ову тему написани бројни приручници⁴ на овом месту су наведени кључни принципи добре презентације и комуникације са групом у процесу

³ Циклус обуке састоји се од четири елемента: утврђивања потреба, дизајнирање – припрема обуке, извођење обуке и процена успешности односно евалуација обуке.

⁴ Неки од њих су наведени на крају приручника као додатни материјал.

учења, а сугестије за едукаторке дате у опису сваке сесије, као подсетник у извођењу обуке.

Тренинг је специфичан метод учења и због тога што укључује искуствено учење, што значи практичан рад полазника и полазница обука, интерактиван приступ и укључивање свих учесника и учесница. Због тога се осим презентације, користе и технике рада у малим групама (како би и они ћутљивији имали прилику да се укључе) и практичних вежби. Како одрасли најбоље уче ослањајући се на сопствено искуство, посебно је значајно ослањати се и користити знања и примере која већ постоје у групи и која можете добити од учесника и учесница. У том смислу је тренинг процес узајамног и заједничког учења.

Постоји неколико елемената који утичу на квалитет презентације и вођења тренинга у целини:

- Структурирајте презентацију: кажите шта ћете им рећи, реците то што сте планирали, сумирајте - реците шта сте им рекли;
- Користите примере и анегдоте из сопственог живота;
- Будите опрезни са шалама - оне увек морају бити на ваш, никад на рачун учесника и учесница;
- Говорите разумљивим језиком, без жаргона, разговетно и јасно, користите и нагласите гестове, варирајте ритам и јачину гласа и контролишите своје дисање;
- Одржавајте контакт очима са групом, али их не гледајте као "радар" и не запостављајте крајеве - увек морате видети целу групу;
- Сала односно простор за рад и материјали су део вашег посла - дођите раније, погледајте салу и распоред седења, испробајте опрему и припремите материјале;
- Имајте у виду да пажња опада након 20 минута и трудите се да подстакнете и укључите учеснике, тражите да вам дају примере, постављајте питања целој групи;
- Аудиовизуелна средства користите умерено и не обраћајте се "њима" него учесницима.

Садржај и структура приручника

Ова обука дизајнирана је тако да укључује: основне појмове у области родне равноправности - пол, род, родне улоге, родни режим; преглед статистичких података, који омогућавају да разумемо шири контекст, али и да указују на постојеће области неравноправности односно последице родних стереотипа, на положај и начин живота мушкараца и жена, дечака и девојчица; разумевање родних стереотипа и родно засноване дискриминације; идентификацију могућих активности у циљу промоције родне равноправности и одговора на постојеће родне стереотипе у комуникацији и понашању деце или родитеља⁵.

⁵ Последњи сегмент су смернице и препоруке за примену у пракси, на основу литературе, али и идеја које су запослени у ПУ Радосно детињство осмислили током обука реализованих током октобра и новембра 2019. и у којима је учествовало укупно 76 запослених (75 жена и 1 мушкарац).

Дизајн обуке усклађен је са унапред дефинисаним циљевима⁶. Циљеви једнодневне обуке су:

- Унапредити разумевање родних улога и родних стереотипа,
- Разумети механизме (де)конструкције и јачања родних стереотипа ,
- Идентификовати приступе и активности у раду са децом који доприносе промоцији родне равноправности и деконструкцији родних стереотипа и улога .

Садржај овог приручника организован је по сесијама, у складу са дизајном обуке. Инструкција за сваку сесију укључује:

- Кључне тачке учења,
- Ток и опис садржаја сесије,
- Инструкцију за извођење вежби уколико су предвиђене дизајном,
- Листу материјала,
- Прилог за презентације - теоријски део и главне поруке.

Сесија 0. Отварање тренинга и упознавање

Уводна сесија има за циљ да Вас учесници упознају, али и да се упознају међусобно, да се створи синергија групе, као и добра атмосфера за рад.

Потребно је имати на уму да се учесници/це опредељују "за тренинг" и "за вас" у првим тренуцима трајања тренинга: будите самоуверени, покажите да знате о чему говорите и с поштовањем се обраћајте својим учесницима/цама.

Пре тренинга - у току припреме, важно је да се договорите ко ће у тренерском пару радити који део тренинга или сесија, укључујући и уводну. Било би добро да свака тренерница/тренер одржи сваки део тренинга бар по једном.

Представљање:

Пожелите добродошлицу учесницама и учесницима, представите се и објасните како сте се нашли у искуству тренера/ица (да сте прошли обуку, да имате претходно искуство са темом и држањем обука и сл.). У току представљања можете додати и друге податке о себи (занимање, професију, искуство и сл.) имајући у виду да на овом месту треба да нагласите оне податке о себи који доприносе вашем кредибилитету за рад на овом програму.

⁶ Приликом евалуације обуке процењује се такође да ли су циљеви испуњени. Препоручљиво је учесницима дата и улазни и излазни тест, како би се измериле разлике у знању и ставовима пре и после обуке.

Ако имате трему, пробајте да је контролишете тако што ћете унапред смислити своју уводну реченицу и само је изговорити пред учесницима/цама.

Након вашег представљања позовите учеснике/це да се представе и то тако што ћете их питати како се зову, где раде, да ли имају претходно искуство са оваквом врстом едукације и темом и шта је њихова мотивација за учешће на тренингу. Можете замолити учеснике да додају о себи неку информацију: на пример, како су добили име.

Потрудите се да запамтите имена учесника и свакако их замолите да напишу и истакну на видно место своје име или надимак којим желе да их ословљавате ви и остали учесници.

Након представљања поделите са учесницима циљеве тренинга и прођите кроз агенду и договор о раду. Реците које сесије садржи тренинг, као и шта је тема сваке од њих. Замолите учеснике да изнесу своје сугестије везане за начин и организацију рада и након тога можете да почнете.

Сесија 1. Зашто је родна равноправност тема? основни појмови: пол, род и родне улоге

Кључне тачке учења:

Разумевање пола и рода и разлика међу њима. Посебан акценат треба ставити на то да је род друштвено конструисана категорија, променљива и релативна.

Разумевање родних улога - да су сва наша понашања, очекивања која имамо од себе и од других повезана са очекиваном родном улогом. Такође да су родне улоге повезане са родним режимом, који подразумева хијерархију и сегрегацију, као и да сегрегација почиње још у вртићу.

Замолите учеснице да дају примере ове сегрегације у предшколским групама или им помогите да дефинишу ове примере.

Ток сесије:

На почетку сесије изведите једну од две доле приказане вежбе (вежбу 1. или вежбу 2.). Алтернативно, можете питати учеснике да наведу особине правог мушкарца или праве жене и записивати их на табли (flip chart-FC) па потом дискутовати са групом због чега су то особине "правог" мушкарца или "праве" жене и да ли су оне урођене - биолошке или су друштвено конструисана очекивања. Након вежбе пређите на презентацију и дефинишите основне појмове, дајући примере који илуструју оно о чему говорите.

Вежба 1: Пол и род

1. На FC папиру-табли напишите питање, великим штампаним словима:
КОГ САМ ЈА ПОЛА?

Очекивано је да одговор буде тачан - да сте жена, односно мушкарац.

Алтернатива: ако имате мешовиту групу, можете питати добровољце - једну жену и једног мушкарца да изађу и да група одговара ког је пола свако од њих.

2. После одговора, поставите потпитања:

- Како знате да сам жена?
- Шта је то што вам указује да сам жена?

Одговоре записујте на FC.

3. Након што вас опишу карактеристичним женским особинама, заокружите само полне особине и питајте их зашто сте само то заокружили. Онда прођите све карактеристике указујући на оне које су биолошке и оне које су последица друштвених конструкција и искористите примере да дефинишете пол и род током презентације.

Вежба 2: Квиз пол - род

Ова вежба се изводи након презентације, односно након што сте дефинисали пол, род и разлике међу њима.

1. Питајте учеснике да ли је разумљива разлика између пола и рода; Истакните разлику (да је пол биолошка категорија, а род друштвено условљена и конструисана).
2. Прочитајте тврдње наведене испод и замолиите учеснике да одреде да ли је у питању пол или род. (*Алтернатива: учесници могу да одговарају индивидуално, а потом да се у пленуму дискутују одговори.*)

Тврдње:

1. Жене рађају децу, мушкарци не. (П)
2. Жене су добре мајке. (Р)
3. Младићи имају јачи сексуални нагон од девојака. (Р)
4. Просечна женска старосна пензија у Србији је нижа у односу на пензије мушкараца. (Р)
5. Жене могу дојити, мушкарци не. (П)
6. Већина радника на градилиштима су мушкарци. (Р)
7. У старом Египту, жене су наслеђивале породичну имовину, мушкарци не. (Р)
8. Мушкарци у пубертету мењају глас, жене не. (П)
9. У једној студији о 224 различите културе, пронађено је 5 у којима једино мушкарци кувају и 36 у којима жене обављају све послове градње кућа и насеља. (Р)
10. Према статистикама УН, жене зарађују 10% светског дохотка, а обављају 67% светског рада. (Р)

ПРИЛОГ ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЈУ: ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

Пол и род:

Људи се углавном рађају као особе женског или мушког пола. Када говоримо о полу, говоримо о њиховим биолошким (телесним карактеристикама). Мушка и женска тела се разликују и имају различите улоге у процесу репродукције. Ова биолошка разлика између жена и мушкараца постоје у свим временима и на свим географским дужинама, без обзира на услове живота, социјални статус, етничко или расно порекло.

Дуго времена се веровало да ова биолошка разлика (пре свега различита улога мушкараца и жена у процесу репродукције, али и друге телесне разлике), пресудно одређују даље улоге мушкараца и жена у животу. Тако је, на пример, подела послова на мушке и женске или разлика у статусу жена и мушкараца у заједници, сматрана природном, тј. да одговара природним улогама мушкараца и жена (жена рађа децу, па је природно да се она о њима стара, мушкарац је физички јачи па је природно да буде глава породице, да више зарађује и доноси кључне одлуке у заједници).

За разлику од пола, род (енг. gender) је друштвено обликовање биолошког пола жена и мушкараца. Род показује на који начин једно друштво види улогу жене и мушкарца и односи се на читав спектар идеја и очекивања који се тичу тих улога. Ова очекивања односе се на то како жене и мушкарци треба да изгледају, како да се понашају у одређеним ситуацијама, тј. одређују типично женске и типично мушке карактеристике и способности. Ове идеје и очекивања су научена, односно стечена у породици, школи, под утицајем медија, верских идеологија, у културним и другим институцијама.

Род је динамична категорија која се мења у различитим временским периодима и разликује се од једне културе до друге, од једне друштвене групе до друге, чак и у оквирима једне исте културе и унутар само једне религије, краја или града. Мушкарци и жене у Београду, живе другачије него мушкарци и жене у Африци, различите старосне генерације жена и мушкараца понашају се на различите начине (различито се облаче, имају различите ставове о томе шта приличи женама, а шта мушкарцима и сл.).

РОДНЕ УЛОГЕ И ИДЕНТИТЕТИ

Родне улоге су збир карактеристика, начина понашања, ставова, активности, норми, обавеза и очекивања које одређено друштво или култура додељује и захтева од особа с обзиром на њихов прописани пол.

Дакле, људи се рађају као припадници/це мушког или женског пола, али се уче да буду дечаци и девојчице, жене и мушкарци. Родна правила усвајају се од родитеља, вршњака, школе, медија, под утицајем културе, обичаја, религије, тржишта, уметности...Ово научено понашање сачињава родни идентитет и одређује родне улоге.

Иако је уобичајено да се говори искључиво о женском и мушком полу у женском и мушком роду, у стварност се родни идентитети не могу тако лако објаснити и приказати. Један број људи рађа се без јасно одређених полних карактеристика, а читаве групе људи различито дефинишу своје родне идентитете (трансродне особе). Зато се данас често говори о трећем роду или се користи заједнички термин трансродне особе, чиме се промовише постојање различитих начина исказивања родних/полних идентитета који су другачији од традиционалних.

Један од примера трансродности су "вирџине" или "остајнице" - женска деца која су одгајана и васпитавана као дечази односно мушкарци.

Стана Церовић, "вирџина" из Црне Горе

Вежба 3: Како учимо родне улоге?

1. Замолите учеснике да напишу листу прича, игара, песама, изрека, пословица, рима из свог детињства, које се тучу мушких и женских улога.
2. У малим групама нека прочитају своје листе и дискутују о томе какве су оне последице имале на њих као девојчице/жене и дечаке/мушкарце.
3. Замолите сваку групу да изабере најочитији, најилустративнији пример и припреми презентацију за целу групу.
4. У пленуму дискутујте ове примере и истакните какве родне улоге и стереотипи су садржани у њима.

Алтернатива:

Уместо примера изрека, пословица, рима, прича и игара, учесници могу да се присете дозвола, односно забрана, које су као деце добијали с обзиром на свој пол, као девојчице, односно дечаки.

Ова вежба се користи као увод у дефинисање родних улога.

Неки од примера су:

"Не можеш тако да вичеш, ти си девојчица."

"Мушкарац се жени види на лицу, а жена мушкарцу на кошуљи."

"Попусти, ти си девојчица." и "Врати му, ти си дечак."

"Немој да плачеш као девојчица."

Дечија песма "Мама је глагол од глагола радити."

Претња: "Нећеш се никад удати."

"Лепота пута памет једнако је константа."

"Дуга коса - кратка памет."

За разумевање родне равноправности, односно неравноправности, потребно је указати и на сегрегацију и хијерархију која карактерише односе између мушкараца и жена. Сегрегација између дечака и девојчица настаје управо у предшколском узрасту и видљива је у групама у вртићу.

Они заједно чине "родни режим". Родни режим су "релативно структурирани односи између мушкараца и жена, мушкости и женкости, у институционалном и ванституционалном окружењу, на нивоу дискурса и на нивоу пракси" (Марина Благојевић).

Како деца уче о родним улогама?

Бебе:

Бебе добијају поруке о полу, роду и родним улогама од одраслих - њихове појаве, активности, понашања. Већина интеракције родитеља са децом јесте условљена полом бебе и показало се да то такође доприноси дечијем разумевању сопственог пола, односно рода. У узрасту од 18–24 месеци род постаје један од начина разумевања припадања групи, који је важан за безбедан развој.

Прилог:

Видео о експерименту са бебама обученим у одећу карактеристичну за супротан пол и одраслима који су замољени да забаве бебе и несвесно бирају родно стереотипне односно родно типичне играчке. Осим што откривају стереотипе код себе, учесници експеримента увиђају и да су бебе подједнако заинтересоване за све играчке.

<https://www.youtube.com/watch?v=nWu44AqF0il>

Узраст 3–4 године:

Родни идентитет добија више значаја за децу и она почињу да уочавају разлике, као и да везују различите особине за појмове "дечака" односно "девојчице". Формирају снажнија правила и очекивања како би сваки пол требало да изгледа и да се понаша.

Деца показују више склоности ка сопственом полу те су склона да приписују више позитивних особина деци истог пола, али и негативних особина деци другог пола. То им помаже да организују своје искуство у категорије сличности и разлика (Розалинд Френк, ауторка књиге "Роза мозак, плави мозак"). Треба имати у виду да су родни стереотипи присутни у причама и да је 60% карактера (људи или животиња) мушког пола, што може довести до осећаја вредности и разних могућности за дечаке, док девојчицама може створити осећај мање важности и више ограничених могућности за девојчице. **Ауторка ове студије саветује да коментаришете одсуство женских ликова са децом. На тај начин неравноправност не остаје невидљива, а уједно охрабрујете критичко мишљење и медијску писменост.**

Узраст 5–6 година:

У овом узрасту дечије мишљење може бити ригидно на различите начине. На пример, веома су свесни правила и притиска који у вези њих постоји, а ригидни су управо због тога што још увек нису довољно зрели да промишљају уверења и вредности на којима се правила заснивају. Истраживачи овај узраст називају периодом "најтврђег" родног идентитета. Управо због тога дете које жели да ради или да носи нешто што није типично за његов/њен пол друга деца могу сматрати чудним. Уколико дете истраје у оваквим изборима, упркос негативним реакцијама, то указује на веома снажна осећања у вези родног идентитета.

Сесија 2. Како родне улоге утичу на животе жена и мушкараца

Кључне тачке учења:

- Сагледавање утицаја родних стереотипа и родних улога на положај жена и мушкараца у друштву,
- Истицање аргумената да је родна неравноправност и даље присутна и да утиче на квалитет живота мушкараца и жена.

Посебно је значајно да са учесницима продискутујете статистичке податке и да их питате са којим су родним улогама овакви подаци повезани. У наставку су наведени примери.

Можете изабрати и друге податке или додати податке који вам се учине занимљивим или су из неког новог истраживања или извора⁷.

Ток сесије:

Сесија је организована кроз квиз, који је припремљен на презентацији.

Поделите учеснике у групе тако да буде приближно једнак број особа у свакој групи. Групе се такмиче у квизу тако што када прочитате питање, дискутују и договоре се око тога шта мисле да је тачан одговор. Свако питање у квизу носи један бод. Бележите одговоре сваке групе (котренер /котренерица бележи одговоре група) и она која има највећи број тачних одговора побеђује.

⁷ Републички завод за статистику периодично објављује публикацију "Жене и мушкарци у Србији", која садржи преглед података о положају жена и мушкараца у различитим областима: рад и запошљавање, образовање, коришћење времена, здравље, миграције, безбедност и сл.

Након сваког прочитаног тачног одговора продискутујте податке.

Примери за податке у квизу:

80% неписмених особа у Србији су жене.

Мушкарци у саобраћају страдају четири пута више од жена.

1% грађевинских фирми је у власништву жена.

Жене на неплаћене послове троше у просеку 2 сата више од мушкараца.

Стопа запослености мушкараца је 2018. у Србији била 61.9, а стопа запослености жена 48.4.

Жене чине 34.71% особа које имају возачку дозволу у Србији.

Самачка домаћинства у Србији чешће чине жене, него мушкарци.

83% руковалаца машинама, монтера и возача су мушкарци.

У саветима месних заједница у Србији је 13.4% жена.

66% ученика и ученица основних школа у Србији мисли да је девојка која облачи прекратке сукње сама крива ако је неко нападне.

Квиз креирајте тако што уз тачан одговор, наведете и два нетачна, као понуђене одговоре.

Сесија 3. Родни стереотипи

Кључне тачке учења:

- Да учесници разумеју шта су родни стереотипи и на који начин су повезани са дискриминацијом,
- Да учесници препознају родне стереотипе у сопственом раду са децом, у понашању и међусобној комуникацији деце и очекивањима родитеља,
- Да се учесници инспиришу и разумеју начине за деконструкцију и "изазивање" родних стереотипа.

Ток сесије:

На почетку сесије погледајте видео са рекламом за Јелен пиво "Мушкарци знају зашто". Поставите групи питања: Да ли у овој реклами има дискриминације? Да ли има стереотипа? Који су стереотипи?

Затим погледајте видео из емисије Кефалица "Да ли постоје мушко женски послови?" (https://www.youtube.com/watch?v=U8_ZWazf6tY)⁸.

⁸ Тематска епизода почиње на 7.03 минути видеа.

Емисија Кефалица

Питајте групу које родне улоге уочавају у овом прилогу и које стереотипе, као и да ли су у раду са децом приметили овакве родне стереотипе и виђење родних улога.

Примери из емисије Кефалица

Шта су женски послови?

Жене перу судове, перу веш.

Могу да чисте кућу, што мушкарци не би никад радили.

Дају деци шта да обуку. Дају им да једу.

Да очисте под, собе.

А мушкарац има један посао, кад имаш куче у кући, мушкарац изводи куче.

Жени није посао да ради на компјутеру и да се меша у његове послове.

Шта су мушки послови?

Гледаш телевизор, утакмицу.

Излежавају се по кревету.

Идеш на посао, неке састанке, нека вечера, неки пут.

Иду у продавницу, купују храну. Убацују нешто у подрум.

Да превозе.

Да сипају гориво у ауто.

Да брину о својим женама и тако нешто.

Након дискусије, сумирајте појмове кроз презентацију, са дефиницијом стереотипа, затим предрасуда, уз истицање разлике између стереотипа и предрасуда.

ПРИЛОГ ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЈУ: СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ⁹

“Ставови имају три компоненте:

- (1) когнитивну компоненту која се састоји од веровања о појединцима или групи људи,
- (2) афективну, која чини осећања према појединцу или групи, и
- (3) бихевијоралну компоненту, коју чини сет понашања или акција усмерених на појединца или групу, а заснованих на претходне две компоненте.

Стереотипи су засновани на когнитивним и информацијским факторима. То могу бити непроверене претпоставке, генерализације, поједностављивања, позитивне и негативне перцепције, некритички прихваћене дезинформације. Стереотип је уврежено и генерализовано мишљење према некој особи или групи људи. Предност стереотипа може бити у томе што ћемо га препознати и брзо реаговати, јер смо некада у животу били у сличној ситуацији. Лоша страна је у томе што нас доводи у ситуацију да не правимо разлике међу појединцима и што поједностављујемо друштвену реалност. Употребом стереотипа ми упућујемо на размишљање да читава група људи има исте карактеристике и способности и на тај начин доводимо до друштвене категоризације што нас води до предрасуда и подела у групе – оних које припадају и оних које не припадају (Леод, 2008). Стереотипи су углавном негативни, али постоје и стереотипи који на први поглед делују позитивно. На пример, у нашем друштву често се може чути: „Нико није правио колаче као Шиптари“ или „Цигани најбоље свирају“. Иако ове изјаве делују позитивно, оне и даље представљају генерализацију и „веровања која изазивају, подстичу и одржавају дискриминацију јер имплицирају да су припаднице/припадници одређене групе људи „добри“ само за одређене ствари/занимања, обично мање цењена и/или мање плаћена.“ (Александра Весић Антић, Стереотипи и предрасуде као узроци неједнакости, судска грађанско-правна заштита од дискриминације, 2012).

Предрасуде су повезане са ставовима и емоцијама и можемо рећи да су екстремни стереотипи управо јер садрже афективну компоненту, односну емотивну заснованост која води до акције против појединца или групе особа.

Потребно је истаћи да је деконструкција и изазивање родних стереотипа кључна за остваривање родне равноправности, а почиње препознавањем стереотипа. Такође је потребно истаћи и улогу васпитача и у раду са децом, али и у комуникацији са родитељима.

Као илустрацију за кампању за деконструкцију родних стереотипа можете приказати видео из кампање “Као девојчица” (енгл. *Like a girl*), којом се мотивишу девојчице за бављење спортом и промовишу спортски успеси девојчица и девојака.

<https://www.youtube.com/watch?v=XjQBjWYDTs>

⁹ Прилог је преузет из “Приручника за тренере и тренерике организација цивилног друштва о дискриминацији”, Повереник за заштиту равноправности, 2014.

Кампањом се указује и на притисак ком су изложене девојчице које се баве спортом од стране вршњака, посебно када уђу у пубертет, што најчешће утиче на то да напуштају бављење спортом.

У наставку, поделите учеснике у мале групе и свакој групи дајте по три стереотипне изјаве које се могу чути у вртићу. Замолиите их да кажу како би реаговали на такве изјаве и какве би поруке упутили деци. У наставку су дати примери стереотипних изјава и неки од могућих одговора. Изјаве искористите као задатке за мале групе.

ОДГОВОРИ НА РОДНЕ СТЕРЕОТИПЕ (примери)

- ❖ Не можеш да се играш у кухињи! Ти си дечак!
 - Наравно да можеш. Можемо сви да се играмо заједно, учимо рецепте, како да кувамо и да поспремимо кухињу.
- ❖ Не можеш да носиш роза мајицу! То је за девојчице!
- ★ Све боје су лепе и не постоје боје за дечаке или за девојчице. Можеш да носиш шта год ти се свиђа. Сва деца могу да воле све боје.
- ❖ Зашто Марко воли да се облачи као девојчица? То не сме!
 - Има много начина на које можемо да се обучемо. И девојчице и дечаци. Одећа је одећа и у реду је да носи оно у чему се добро и удобно осећа. У нашем вртићу свако може да се облачи како жели.
- ❖ Зашто се Милица увек игра са дечацима?

□ Може да се игра с ким год жели, баш као и ти. Дечаци и девојчице могу да буду пријатељи и треба да се играју заједно.

❖ Ти си девојчица! (када се каже као увреда за дечаке због неког одређеног понашања, на пример плакања)

• Нема ништа лоше у томе бити девојчица. Није у реду називати неког девојчицом, да би се због тога осећао лоше.

❖ Дечаци су бољи у спорту од девојчица!

• Неки дечаци и неке девојчице су добри у спорту (трчању, фудбалу, бацању, скакању, пливању...), а неки нису. А сва деца су у нечему добра.

Сесија 4. Дискриминација

”Дискриминација је предрасуда у акцији” проф. др Невена Петрушић, прва Повереница за заштиту равноправности

Кључне тачке учења:

- Разумевање дискриминације, узрока и појавних облика дискриминације,
- Разумевање повезаности родних стереотипа и дискриминације, као и различитих типова дискриминације,
- Разумевање улоге васпитача, установа, појединаца у сузбијању и спречавању дискриминације.

Ток сесије:

Сесију започните презентацијом са дефиницијама дискриминације и типова дискриминације. Повежите настанак дискриминаторног понашања и поступања са родним стереотипима и предрасудама.

Након презентације, укључите учеснике у вежбу (вежба 4.). У дискусији истакните значај препознавања дискриминације - кључне карактеристике дискриминаторног поступања. Истакните и значај установа и институционалне дискриминације и подвуците улогу институција и васпитача у сузбијању дискриминације.

ПРИЛОГ ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЈУ: ДИСКРИМИНАЦИЈА И ТИПОВИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

На основу Закона о забрани дискриминације (2009.) изрази "дискриминација" и "дискриминаторско поступање" означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима (у даљем тексту: лична својства).

Индивидуална дискриминација постоји онда када је врши појединац/појединка на основу властитих убеђења, нпр. конобар неће да угости Рома.

Институционална дискриминација постоји онда када је распрострањена тако да је постала део политика, начина понашања одређене институције – нпр. ланац ресторана одбија да послужи Роме. Овде је врло важно разумети када престаје индивидуална, а када почиње институционална дискриминација. Примера ради када се један полицајац непријатно понаша према женама колегиницама, то је пример индивидуалне дискриминације, међутим када је политика читаве полицијске станице или сектора да се жене не промовишу на руководеће позиције ради се о институционалној дискриминацији. Међутим чак и у ситуацији кад се један полицајац дискриминаторно понаша, можемо говорити о одговорности институције, зато што је институција (у овом случају полицијска станица) дужна да обезбеди свима адекватне услове рада (без дискриминације, злостављања и сл.).

Структурална или системска дискриминација је најтеже препознатљив облик дискриминације и постоји по правилу онда када се воде тзв. неутралне политике (једнако се третирају сви грађани/ке) и не узима се у обзир различита позиција одређених група људи у заједници, нпр. када банке кажу сви грађани и грађанке могу добити кредите за стан, то није тачно јер кредите може добити само мала група људи која испуњава одређене критеријуме а за већину грађана/ки они су недоступни. Други пример је упис деце у школе – тестови су прилагођени деци из већинских урбанизованих средина, док су културолошки много мање прилагођени деци са села или деци из различитих мањинских група.¹⁰

¹⁰ Опис типова дискриминације је преузет из "Приручника за тренере и тренерике организација цивилног друштва о дискриминацији", Повереник за заштиту равноправности, 2014.

Вежба 4. Типови дискриминације

Поделите учеснике у групе. Вежбу можете изводити у пленуму, тако што прочитате примере и замолите групу да одговори који је тип дискриминације у питању. Осим примера који су овде наведени, можете користити и неке друге примере.

- Послодавац који неће да запосли жену која има потребне квалификације на месту аутомеханичара с образложењем да то није „женски посао”,
- Послодавац који у огласу као критеријум за запошљавање наводи године кандидата/киње (испод 35 година),
- Група тинејџера која нацрта кукасти крст на синагоги,
- Сексистички вицери, псовке и постери у новинској редакцији једног дневног листа,
- Блажа судска пресуда за тешку телесну повреду која је нанета члану породице,
- Услови у Уговорима о запослењу у банци који захтевају да се потпише уговорна ставка да запослена неће затруднети три године од пријема на радно место.

Након вежбе, замолите учеснике да се присете примера дискриминације или стереотипа из своје праксе. Наведите неке од примера и замолите групу да прокоментарише ове примере: да ли има дискриминације и зашто и како би реаговали у тим случајевима?

Са учесницима можете поделити ове примере и замолити их за коментар.

У јасленој групи у вртићу је радио мушкарац као васпитач. Неки родитељи девојчица из те јаслене групе су се жалили управи вртића, због тога што је, по њиховом мишљењу, непримерено да мушкарац пресвлачи женску децу.

Истовремено није проблематично да пресвлачи мушку децу или не би било проблематично да жена пресвлачи мушку децу.

У групи у вртићу дечак Влада стално грли и љуби једну девојчицу. Њој такав контакт не прија и онда она плаче и жали се васпитачицама. Васпитачице не реагују на њене жалбе, или благо скрену пажњу дечаку (кажу дечаку ”Владо, немој то да радиш.”) и напомену јој да претерује и да стално плаче. Са другим родитељима који су се ту нашли коментаришу да она претерује и да је плачљива. У исто време им је веома симпатичан дечак који говори, ”Шта могу, кад је њу војим?”.

На тај начин се шаље порука девојцици и другим девојчицама да су њихове жеље мање важне, као и њихово ”не”, као и порука да је свако понашање дозвољено, ако је ”из љубави”. Ово је добра прилика да се са децом разговара о личним границама, о значају пристанка односно одбијања физичког контакта.

У студији о роду у вртићима која је спроведена у Норвешкој, посматрано је како се васпитачи и васпитачице односе према деци у контексту родних улога. Васпитачи тако дечацима чешће упућују поруке које се тичу њихових физичких способности и снаге, а девојчицама поруке које се тичу лепоте и изгледа. На пример двогодишњем дечаку који покушава да се попне на столицу: ”Ти си велики дечак, можеш сам да се попнеш на столицу! Баш си снажан!”, или девојцици : ”Данас си јако лепа. Баш си права мала принцеза”, ”Коса ти је дивна данас”.

У студији је забележено и да девојчице често и чешће од дечака ”помажу” васпитачима и васпитачицама, у обувању и облачењу друге деце, везивању пертли и сл. И дечаки и девојчице су питани да помогну, али најчешће то раде девојчице и добијају похвалу, а дечаки се не мотивишу да се укључе или да се облаче и обувају сами.

Сесија 5. Шта можемо да (у)радимо другачије? - киша идеја

Ово је последња сесија која има за циљ да омогући примену стечених знања и информација у пракси. Имајући у виду искуство циљне групе и учесника тренинга, идеје које дођу из групе ће уједно бити и оне које су најпримереније постојећој пракси.

Идеје из дискусија током тренинга у Новом Саду су забележене и дате у наставку и могу се користити као препоруке за васпитаче и поделити по вртићима, као инспирација васпитачима. Могу се и искористити за успостављање стандарда у предшколским установама, креирање интерних политика и правилника, али и пројеката и активности које ће се спроводити континуирано.

Кључне тачке учења:

Идентификација пракси које могу да допринесу промоцији родне равноправности и обликују начин на који реагујемо на родне стереотипе са којима се сусрећемо

Ток сесије:

Замолите учеснике да индивидуално промисле, а затим у малим групама продискутују са којим активностима могу да промовишу родну равноправност и деконструишу родне стереотипе у раду са децом и у комуникацији са родитељима. Да бисте мотивисали учеснике и подстакли дискусију можете навести неке од примера.

ШТА МОЖЕМО ДА РАДИМО (ДРУГАЧИЈЕ) - ПРЕПОРУКЕ:

- ★ Заједно са децом припремите поруке за вашу собу које истичу једнаке могућности за девојчице и дечаке. На пример: "Сва деца могу да... плешу, кувају, имају кратку/дугу косу, цртају, трче, певају, играју се лоптом, воле цвеће...и сл."
- ★ Понудите избор различитих играчака, књига и игара која мотивишу децу да улазе у различите улоге. Избегните претпоставке да девојчице и дечаци неће желети да се укључе у активности које су "типичне" и "очекиване" за одређени пол.
- ★ Организујете игре које ће деци омогућити замену родних улога: на пример дечаци да се играју "тата" са луткама, а девојчице да буду ватрогасци.
- ★ Подржите децу да на маскенбалима имају родно нетипичне маске односно, похвалите и охрабрите децу која желе да се маскирају "родно неадекватно" - девојчице у витезе, супер хероје, ватрогасце, полицајце или дечаке, у родно неутралне костиме - лекаре, клонове, животиње и сл. као и дечаке који желе да се маскирају у виле или принцезе. То је начин да истражују.
- ★ Избегавајте да, у одређеним ситуацијама и активностима, делите децу на девојчице и дечаке: "девојчице на једну страну, дечаци на другу страну", "руке прво перу девојчице, онда дечаци". Уместо тога, покушајте да креирате групе, редове или тимове на основу почетних слова имена, датума рођења, боје одеће коју носе тог дана...
- ★ Помозите деци да препознају и прошире своје могућности у погледу учења, уметничког изражавања или емоција. Користите књиге или друге материјале које показују различите улоге и ситуације, како би деца видела да постоји мноштво избора и начина, како да се буде дете или одрасла особа. На пример то можемо учинити са фотографијама које показују и мушкарце и жене у различитим условима, како би инспирисали децу да буду оно што желе да буду.
- ★ Читајте књиге које не укључују или изазивају родне стереотипе (на пример "Храбра Мерида") и избегавајте оне које их јачају и истичу. Искористите прилику да разговарате са децом о родним улогама и начину на које су приказане у књигама које читате.
- ★ Реагујте на родно стереотипна обраћања и понашања: на пример, исмевање дечака зато што боје розом бојицом или плачу или не желе/не знају да играју фудбал.
- ★ Охрабрите децу да се играју заједно - девојчице и дечаци.
- ★ Избегавајте поруке и реченице које укључују: " Дечаци/ Девојчице: могу/не могу, треба/не треба, смеју/не смеју ..."

- ★ Размислите да ли очекујете различита понашања од девојчица и дечака- на пример да девојчице треба да буду тихе, лепе, послушне, а дечаци треба да буду брзи, снажни, храбри и сл. Уколико је тако, настојте да и девојчицама и дечацима упућујете исте поруке о жељеним начинима понашања и правилима, без обзира на пол.
- ★ Размилисте да ли једнаку подршку и помоћ обезбеђујете и дечацима и девојчицама: при облачењу, јелу, одласку у тоалет, буђењу и спавању.
- ★ Прилагодите поруке и пажњу сваком детету појединачно и охрабрите их да раде оно што их занима, да се играју како желе, да се зову како желе, облаче како желе и сл. На пример, уколико дечак жели да се игра са луткама, охрабрите га и спречите да га друга деца због тога исмевају.
- ★ Помозите деци да пронађу активности у којима уживају и које развијају њихова индивидуална интересовања и таленте, без обзира на то да ли су девојчице или дечаци.
- ★ Помозите и девојчицама и дечацима да развијају емотивну интелигенцију: да уче да препознају, контролишу и изразе своја осећања. Помозите им да развију емпатију, посебно дечаци према девојчицама и обрнуто, девојчице према дечацима.
- ★ Учите их о аутономији тела и значају постављања граница првенствено да препознају када су гладни, жедни или поспани, никада их не приморавајте да грле или љубе друге људе (макар и чланове породице), уколико сами то не желе, учите их да поштују када друго дете или одрасла особа каже "не" или "престани".
- ★ Када говорите о породицама, искористите прилику да кажете да су добре породице оне у којима има љубави и да могу бити различите.

Шта можемо да радимо?

Идеје и препоруке васпитача и васпитачица ПУ "Радосно детињство", Нови Сад

- Можемо један дан у собе да ставимо само лутке и играчке које се сматрају играчкама "за девојчице" и да видимо каква ће бити реакција деце. Други дан можемо да ставимо само возила и друге играчке "за дечаке".
- Примећено је да девојчице везују пертле дечацима и помажу им да се обуку или обују и да се и васпитачи ослањају на њих и да им оне помажу. Зато је важно да се и дечаки мотивишу да се сами облаче и обувају.
- Можемо да реагујемо увек када чујемо родне стереотипе од деце или њихових родитеља и можемо да скренемо пажњу на дискриминацију, када је приметимо.
- Девојчице су активније када радимо покрет уз музику. Можемо да мотивишемо дечаке да се једнако укључе.
- Када радимо занимања, да прикажемо деци жене које раде нетипична занимања за жене и мушкарце који раде нетипична занимања за мушкарце или да, ако имамо такве родитеље у групи, их позовемо да причају деци о свом занимању.
- Можемо да укључујемо више тимских игара, а да тимове не делимо на дечаке и девојчице, него да их "терамо" да сарађују и заједно се играју.
- Важно је да подржимо дечаке који хоће да се играју у кухињи или са луткама, да их девојчице не "избаце" или исмевају.
- Треба да организујемо штрикање и сличне активности за развој ситне моторике, у које би се укључили дечаки и девојчице подједнако.
- Некада од дечака не тражимо да цртају или раде графомоторику у најстаријој групи јер их "по правилу" то мање интересује. Можемо да нађемо нове начине да их мотивишемо: на пример, да цртају стрипове или нешто што њима може да буде занимљиво, али и да очекујемо исто од девојчица и дечака.
- Приликом набавке играчака, установа може да уложи напор и да обезбеди играчке које приказују различитости.
- У самопослуживању су девојчице спретније, али треба да будемо стрпљивији и са дечацима и да им не помажемо, ни васпитачи ни девојчице.
- Када су дежурни, девојчице су спретније у постављању стола, па дечаки често добију тањир. Или се чешће девојчице пријављују да све склањају, па су чешће дежурне, али можемо да установимо правило, да буду увек пар девојчица - дечак.
- Може на нивоу установе да се установи правило да, колико је могуће, буде уједначен број девојчица и дечака по групама.
- Могу да се подстичу на драмске улоге које нису родно стереотипне и на играње нестереотипних улога.
- Може да се оствари сарадња са женским фудбалским клубом, и уопште, подједнако и са женама и мушкарцима који се баве спортом, како би се и девојчице и дечаки могли идентификовати и заинтересовати за бављење спортом.

У комуникацији са родитељима и старатељима:

★ Уколико приметите да се неки родитељи не осећају добро у вези начина на који њихово дете испољава свој родни идентитет - на пример дечаци који воле да се играју у кухињи, покушајте са њима да разговарате о томе. Истакните развојну и педагошку перспективу и значај различитих начина на који деца истражују свет око себе, идеје, идентитете, обрасце и заједницу у којој живе.

Сесија 6.: Евалуација и затварање

Евалуација је саставни део процеса обуке, којим се сагледавају краткорочни ефекти обуке, задовољство учесника и идентификују могућности за унапређење. Постоје различите технике за евалуацију, али најчешће се спроводи помоћу евалуационог упитника који се попуњава анонимно.

Евалуација може да укључи процену задовољства учесника обуком, процену испуњености циљева и очекивања, корисности и значаја обуке за унапређење рада.

Евалуација може да укључи и оцену промена у знању и ставовима. Ова промена се мери помоћу улазног и излазног теста - који се попуњава на самом почетку и на крају обуке. Учесници уписују шифре, које памте и бележе на оба теста - како би резултати били анонимни, али и како би се могли мерити и на индивидуалном - појединачном, али и збирном нивоу (нивоу читаве групе).

Предлози тестова и евалуационих упитника су дати као прилог приручнику.

Захвалите се учесницима на пажњи, поделите своје контакте и оставите простор за дискусију, постављање питања или додатне коментаре.

Литература:

- 1. Валерија Барада, Жељка Јелавић, ур, "Уосталом, дискриминацију треба докинути! Приручник за анализу родних стереотипа", Центар за женске студије, Загреб, 2004**
- 2. Амир Хоџић, Наташа Бјелић, Сања Цесар, "Спол и род под повећалом", ЦЕСИ, Загреб, 2003**
- 3. Јелена Врањешевећ, Зорица Трикић, Ружица Росандић, "За разлику богатије", Центар за права детета, Београд, 2006**
- 4. Моња Шута-Хиберт, ур, "Родни стереотипи: звучи познато? ", ТПО Фондација Сарајево, Сарајево, 2015**